

Tandori Dezső:

A MEGTISZTULT HŐFOK

1.

Hogy csillognak az őszi hőfokok ablakmosás után! Szobánkban? á t a n? vagy hol? a világon, egyáltalában? Hőmérőnkre többször pillantgatok, úgy látom, Mit látok úgy, és hogyan látom a világot, egyáltalában, ha ugyan egyáltalán van olyan...! ugyan, ugyan, mondja Medve Barátom, aki játékmedve csupán, de az: negyvennyolc éve. „Atmegyünk, igaz? — a Lánchídon, a Legmélyebb Fokok idején is?” Fut a folyó, fokozva, amit hoz és visz, és a Soha-Vissza világban — o d a l á t h a t o k: „vagyok”.

2.

Nem volt alacsonyabb fok a gyerekkor, melyből medvék s madarak itt maradtak, és mire következtetnék fokokból, melyek csupán a Mindig Változatnak képei? „Homályt jelent s fáradást”: megőrizni a másképp-soha-mást, ott állni ez-az mögött mozdulatlan, helyeselni a mosottabb alakban szökő évszakot, megátalkodott t e v ő l e g e s k é n t operálgatók légi semmit, sétát járva, kitarotn, és-hogy-más-tudja-e-(de: -tudja!) pallón.

KLOSSY IRÉN GRAFIKÁJA

Képes Géza:

KISUGÁRZÁS

Szép-szelíd szemed okos is: előtte megtorpan a halál-kocsis —	októberi rózsza küldetés
torpanjon is meg	októberi fény fürdet és szép okos szemed rám mosolyog
az októberi rózsza százszorta frissebb mint a nyaranta nyílt: arról hoz hírt hogy az	ámolni való vagy nagy és komoly ok sürgöt hogy a mosolyt leígyam rólad

Csepeli Szabó Béla:

ESTI SÉTA

— Hát te még itt vagy, öregember? — kérdezték tőlem tegnap este a főlém hajló Duna-parti fák, s míg lassuló, nehéz léptemmel lehangoltan ballagtam tovább, rosszkedvem árnyékként lengte be az őszi délutánt...
O, igen, igen, mit keresel még itt? — bámult le rám a korasesti Nap, s feltört, lázas talpam alatt megrezsent a vén szigetcsúcsi hid a tajtékos folyam-ág felett, mely örvénylő hullámokat vetve körüláncolta fáradt szívemet, — és ekkor — akarva-akaratlanul — karóram fénylő számlapjára néztem, s lecsendesült bennem a bánat, mert hirtelen eszembe jutott, hogy odahaza már — VÁRNAK!... — s ez a tudat, hogy várnak, hogy valahol még számotartanak, egyetlen pillanat alatt felragyogtatta körülöttem a tájat, s újra Célt adva kőszá lépteimnek, szinte sodort hazafelé a lármásan zajló városra át...
FÉL NYOLCRA JÁRT, — s igen, igen: otthon már várt rám a család, s én elfogyasztva szerény vacsorámat, ime, megírtam ezt a verset, ezt a kinomból enyhülést kibontó, borongó kis elégiát...

„Az élet csöndjét szeretem”

BESZÉLGETÉS MIKLÓS PÁLLAL

Miklós Pál puritán egyszerűséggel berendezett dolgozószobájában ülünk. A magát elsősorban sinológusnak valló tudós egyike volt azoknak, akik az 1960-as évek oлдódo légkörében következetes harcot folytattak a marxista irodalomtudomány megújításáért. A modern irodalomelméletek magyarországi megismertetésével jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar irodalomtudomány — megszabadulva a vulgármarxizmus béklyóitól — a kor színvonalán álló diszciplínává vált. Műveiben szerves egységet alkot az elmélet iránti érdeklődés és a pedagógiai hajlam, tudományos igényesség és tényekkel szembeni alázat. Fontos szerepe van abban is, hogy ma többet tudunk az ázsiai kultúrákról, elsősorban a kínai művészetekről. Miklós Pál, aki május 18-án ünnepelte hatvanadik születésnapját, az Iparművészeti Múzeum főigazgatójaként ment nyugdíjba.

— Mostanában sokan és sokféleképpen emlékeznek vissza az Eötvös-kollégiumra. Mai szemmel hogyan látja az ott eltöltött éveket?

— Véleményem szerint maig Keresztury Dezső régi visszaemlékezése ragadja meg a leghitelesebben a kollégium lényegét. A kollégium számomra elsősorban szellemi műhely volt, s ez a szellemi műhely óriási lehetőségeket kínált nekem, aki nagyon mélyről jöttem. A kollégium nevelte belém a nyitottságot, és a mindenfajta szellemi tevékenységhez szükséges alázatot. Tanáraim közül Waldapfel Józseftől filozoferti alaposságot tanultam. Nagyobb hatással volt rám magartanárom, Keresztury Dezső, aki a szellem eleganciáját, a gondolkodás nagyobb íveit villantotta fel előttünk. Hasonlóképpen nagy hatással volt rám Gyergyai tanár úr a francia szakon. Roppant tudásával és rendkívül finom irodalomérzékével olyan dolgokat tudott megmutatni, amit — azt hiszem — abban az időben kevesen. De nem feledkezhetem meg Kenéz tanár úrról sem, aki maig emlékezetes stílusgyakorlatokat tartott nekünk.

Ugyanakkor a kollégiumban kaptam az első pofonokat is, amelyek ráébresztettek, hogy nem nekem való a politika, és visszamenekültem a tanuláshoz. Sok szó esik ma arról a híres-hírhedt időszakról, amikor nagyon erősen politizáltunk a kollégiumban. Én ekkor a kollégium ifjúsági elnöke voltam. Hivatalból celebráltam végig a látványos „kivégzéseket”, amelyeknek egyébként — zárójelben jegyzem meg — nem volt komoly következménye, mert akiket kizártunk a kollégiumból, azok közül mindenki el tudta végezni az egyetemet. Másrészt az is az igazsághoz tartozik, hogy azt hittük: ezekkel a „kivégzésekkel” megmenthetjük a kollégiumot.

— Ez tévhitnek bizonyult.

— Sajnos így volt. De a végén ez már valahogy kevésbé érdekelt. Amikor végeztem, középiskolába kértem magam. Közben megkerestek azzal, hogy néhány évre el kellene mennem Kínába tanulni.

— Kapóra jött önnek ez a kínai ösztöndíj, hogy elmeneküljön az itthoni gondok elől?

— Hazudnék, ha azt mondanám, hogy döntésem egyszerűen menekülés volt. Akkor még nem láttam pontosan, hogy itt mi van, és mi lesz. Inkább csak ösztönösen éreztem. Választásomhoz hozzájárultak bizonyos magánéleti problémák is. És azt is tudnia kell, hogy nyolc hónapig fontolgattam, hogy elfogadjam-e az ajánlatot. 1951 őszén a Peking Egyetemen tanultam a nyelvet. 1952-ben beköltöztem a városba. Teljesen kínai környezetben, a Központi Képzőművészeti Főiskolán, egy ma is dolgozó kedves kínai barátommal egy szobában éltem két évet, és közben lehetőséget kaptam, hogy beutazzam az egész országot. Délen eljutottam Kantonig. Nyugaton pedig Tunhuangig. Összesen három évig voltam Kínában, ebből egyet a pekingi egyetemen, kettőt pedig a Központi Képzőművészeti Főiskolán töltöttem.

— Ha összeszámoljuk (négy év egyetem, egy év tanítás, három év kínai ösztöndíj), akkor ön renthagyó módon, nyolcévi felkészülés után került a pályára. Ha eddigi munkásságának sarkpontjait akaránk megnevezni, akkor röviden azt mondhatnánk, hogy ön foglalkozott irodalomelmélettel, a képzőművészetek — tágran értelmezve —, a vizuális elmélet és gyakorlati problémáival és a kínai kultúra kérdéseivel. Hogyan tudta ezt a három — lát-szólag nehezen összekapcsolható — területet egyszerre „becserkészni”?

— Magyar-francia szakosként meglehetősen sokat ültem a művészettörténeti könyvtárban. Kiállításokra mindig jártam. Amikor a Kélet-ázsiai Múzeumba kerültem, akkor viszont kínai irodalmat, prózát, drámát, még verseket is fordítottam. Amikor úgy láttam, hogy máshol értelmesebben tudok dolgozni, elmentem az Irodalomtudományi Intézetbe, de a világirodalmi s később az elméleti osztály munkatársaként sem

kizárólag irodalomelmélettel foglalkoztam. Kitaláltam magamnak egy szakmát — akkor még nem volt divatban a „komplex” szó —, egy határtudományt: az összehasonlító művészettudományt. Engem mindig az irodalomnak — a verbális kultúrának — és a képzőművészeteknek — a vizuális kultúrának — a kölcsönviszonya, egymás kölcsönös megvilágíthatósága és összefüggésrendje érdekelt.

— A hatvanas évek közepén kezdődött meg nálunk a modern irodalomelméleti iskolák bemutatása. Ebből az Irodalomtudományi Intézet is alaposan kivette a részét.

— Igen. Mindenkinél megvolt itt a maga szerepe. Nyíró Lajos ismerte az orosz formalistákat, Szili József az angol irodalomtudományt, én egy kicsit a franciákat. Először is: nagyon fontosnak ítéltük a megcsontodott realizmus és szocialista realizmus elmélet gyöngéinek a bírálatát. Ez elég keservesen ment. Nagyon óvatosan és támadhatatlanul kellett fogalmazni, mert könnyen rástűtötték az emberre, hogy burzsoá eszméket terjeszt. Másodsor az új elméletek ismertetését: én a strukturalizmus magyarországi bemutatását vállaltam. Megszerkesztettem a Helikon strukturalizmuszámát. Bevezetőt írtam hozzá. Fordítottam Jacobson, Lévi Strausst és másokat, de sose voltam ortodox strukturalista. Csúszán felfedeztem, hogy minden jelentős irodalomtudós struktúrákban, összefüggésekben gondolkodik. Mindig azt tartottam, hogy a strukturalizmus egyszerűen világnézettől függetlenül alkalmazható módszer. Voltaképpen az a felismerés vert gyökeret bennem, hogy lejárt a világ lineáris kauzalitással való értelmezésének és magyarázásának az ideje.

— Az 1971-ben megjelent Olvasás és értelem című kötetében a tömegkultúra polgári bírálóival vitatkozva kísérletet tett a szocialista tömegkultúra létrehozásának elméleti megalapozására. Hogyan látja ma a szocialista tömegkultúra esélyeit?

— Sokkal kevésbé vagyok optimista, mint akkor voltam. Viszont továbbra is vállalom azt, amit akkor leírtam, mert meggyőződésem, hogy annak a humán értelmiségnek, amelynek én is tagja vagyok, ma is az a kötelessége, hogy — miként Ilyés Gyula mondta — hányja a borsót a falra. És ha egy borsószem kikel, az is valami. Az igazi demokrácia azon múlik, hogy mennyire tudjuk az információkezelés igazán humán módját, az irást-olvasást minél több ember kezébe adni. Mert a gépi tömegkultúra lehetetlenné teszi az emberek véleménynyilvánítását, egyáltalán, a vélemény kialakítását, megfogalmazását és közlését. Ebben a közegben csak olyan pseudo-megoldások vannak, mint a gombok nyomkodása. A másik dolog, ami miatt kicsit pesszimista vagyok, az, hogy erős a gyanúm: kénszertpályán mozognak. Ezt az ökológiai viszonyok változásain érzékelem: úgy tetszik, hogy a második természet, amit mi hoztunk létre fölének kerekedett, nem tudunk szabadon cselekedni. Nem lehet abbahagyni a bős-nagyarosi vízlépcsőt, már csak azért sem, mert már sok pénz fektettünk bele. A szemetet el kell valahová helyezni. Az erdők elpusztulnak a savas esőben. Kénszertpályán vagyunk. Milyen mértékben? A fogyasztási javak demokratizálásában nagy lépést tettünk előre. De ezzel egyidejűleg nem tettünk eleget a szellemi javak demokratizálásáért. Pesszimizmusomat ebben a kérdésben megerősíti az iszonyatos zürzavar, ami a mai iskolában uralkodik. A legelején kezdeném: az olvasástaniásnál. Felháborító, hogy egy olyan dilettáns módszer, mint a globális olvasástaniás nevű számárság, nálunk törvényerőre emelkedhetett, és tökéletes szabadságot kaphatott. Egy analitikus írású nyelvet nem lehet globális módszerrel tanítani. A kínait csakis globális módszerrel lehet oktatni. Ez a módszer még az angolnál is elmegy. De a magyar nyelv, egy agglutináló nyelv esetében jöveteletlen károkat okoz. A gyerekek nagy része nem tanul meg olvasni az iskolában. És olvasás-lélektani közhely, hogy minél nehezebben olvas valaki, annál kevésbé jelent számára sikerélményt az olvasás.

— Műveiben rendszeresen visszatér a szoros olvasás, a figyelmes és elemző olvasás fogalma. Milyen esélyt ad a szoros olvasásnak olyan kultúrában, amely mintha inkább a vizualitáshoz, méghozzá a vizualitás tömegesített formájához — televízió, videó, film — fordulna?

— A vizuális szemiotika szükségessége akkor kerül szóba, amikor tömegmértéket ölt a vizuális közlés. A könyvnyomtatás bizonyos fejlődési szakaszában megteremtette az írás-olvasás szükségletét. Akkor tették kötelezővé a népiszkolai nevelést, amikor már a könyvek és a sajtótermékek mindenki számára létfontosságú eszközökké váltak. Akkor kellett mindenkit megtanítani olvasni. A huszadik század első harmadában

olyan képzőzőn, olyan vizuális információözön árasztotta el a világot, amely a század második harmadában már igényként hozta magával, hogy meg kell tanítani az embereket a vizuális információk olvasására.

— Alacsony olvasási kultúrával el lehet-e sajátítani a vizuális információ értelmezésének képességét?

— Egyértelmű válaszom: nem. A verbális kultúra és a vizuális kultúra csak együtt létezhet. Mind a kettőre szükség van. A vizuális kultúra grammatikájára, stílusztikájára, poetikájára, retorikájára azért, hogy ezt a vizuális kommunikációt a maga helyére tudjam tenni. Az ember csak akkor nézzen televíziót, ha valami fontos információt remél tőle: szelektáljon! Erre csak azáltal lehet képes, ha megvan a *judiciuma*. *Judicium*-hoz pedig iskolázottság kell.

— Véleménye szerint a művészet esetében írni csak a jó dolgokról érdemes. A rossz dolgokról viszont hallgatni kell.

— Ez a kritikai ars poeticám. Egyben nagyon régi didaktikai elv: minél többet beszélünk valami rosszról, annál jobban meggyökereztetjük azt. Ezért nem szeretem a giccskiállításokat. Ott kiállítási rangra emelkednek a giccsproduktumok. Nem lehet a giccs ellen giccskiállítással harcolni. A művészetben a jó dolgokról kell sokat beszélni, a jó dolgok jóságát, szépségét kell megmutatni.

— Egyik tanulmányában azt írja, hogy a művészet tudósa nem kénszertíri olvasójára a véleményét, és a fő feladata abban áll, hogy az értelmezéséhez szükséges információkat eljuttassa az olvasóhoz. Kulcsot adjon a mű megértéséhez.

— Talán alkati tulajdonságom ez a tolerancia. Csak tudatosította és megerősítette bennem, hogy idegen világok is lehetnek ugyanolyan értékűek, mint a mi világunk, idegen szellemek, idegen erkölcsök érhetnek annyit, mint a miénk. Ez már időnként relativizmusnak tűnik, de valahol a kettőnek dialektikában kell lennie. Attól még nekem meg lehet a saját meggyőződésem. Én a Reismann-féle tipológia szerint — ő megkülönbözteti a tradicionális társadalom emberét, a belső meggyőződéssel rendelkező iránytű-embert, és a tömegkommunikáció manipulált radar-emberét — még belülről irányított ember vagyok, és meggyőződésem szerint a mai viszonyok között abszolút érték belülről irányítottnak lenni. Ebben az értelemben mondom, hogy abszolút toleránsnak kell lennünk, és meg kell értenünk mások meggyőződéseit. Ettől még megőrizhetjük saját szuverenitásunkat. És társadalmi vonatkozásban is úgy gondolom, hogy egy társadalom megőrizheti saját szuverenitását, saját politikai meggyőződéseit, saját etikai felfogását attól, hogy tolerálja, elviseli: másrmilyen társadalmak is vannak.

— A sárkány szeme című könyvében az európaiktól teljesen különböző kínai kultúrával ismerteti meg olvasóit. E két kultúra ismerőjeként megőrizhetők tartja-e a keleti kultúra autonómiáját az európai kultúra agresszivitásával szemben?

— Nálunk, Európában, a görögök óta az ember a mértéke mindennek. Kínában az ember csak egy a világ dolgai között. Az általam megismert keleti kultúrák ma még közelebb vannak az első természethez, mint mi. Viszonyok a természethez, a világhoz lényegesen toleránsabb, mint az európai szellem. A kísérleti fizika, az európai szellem legnagyobb részében produktuma, a lehető legagresszívabb magatartást jelenti a természettel szemben. Az ázsiai ember inkább megfigyel és igyekszik kompromisszumot kötni a természettel. De az, amit legutóbb láttam — három éve voltam Kínában —, azt jelzi, hogy Kína is ráért arra az útra, hogy minél előbb a második természet uralma alá kerüljön. Csak így maradhat fenn egy olyan világban, ahol minden szoros egységet alkot, ahol mindenki függ a másiktól, ahol a verseny uralkodik.

— Egyik könyvéből valók az alábbi sorok: „A csend nem hangtalan. Hallhatóvá a távoli hangok teszik, haragszó, madárfütty, patakcsobogás. A csend a vizuális és kinetikus semmink, az üres papírnak, és a mozdulatlanáknak akusztikai megfelelője.” Mit jelent az ön számára a csend?

— Nagyon szeretem a csöndet, amelyik nem mesterséges csönd. Vagyis hogy önként hallgatók. És úgy nem mesterséges csönd, hogy a természet hangját azért valahol hallhatom. A fű pövéstét vagy a Hold lassú cammogását az égen. Ez nagyon fontos. És a csönd úgy is fontos, mint a zajos viták ellentéte, ahol az ember utána végiggondolja, végigmélazza a dolgot, vagy előkészíti az újat, felkészül az újabb zajra. És még tovább fokozva, a csönd még úgy is fontos, hogy az ember csak akkor csináljon zajt, akkor mondjon valamit, ha van mit mondania, és ha nincs, akkor inkább hallgasson. Az élet csöndjét szeretem, nem a halálét.

Vörös T. Károly